

Az erkölcsök kikényszerítése Hart és mások szemével

A jog és erkölcs közötti viszony az egyik legvitatottabb kérdés ma is a jogfilozófiában. Ennek egyik előzményeként pedig a méltán híres Hart-Devlin vitát nevezhetjük meg. 1957-ben egy brit bizottság jelentést adott ki, amelyben a homoszexuális vétéseket és a prostitúció büntetendőségét vizsgálták. A Wolfenden-jelentés néven elhíresült dokumentum azt a javaslatot tette a parlamentnek, hogy a beleegyezésen alapuló, felnőttek közötti, magánterületen folytatott homoszexuális magatartás ne legyen büntetendő. A jelentés magyarázata szerint meg kell különböztetni a közérdeket magukba foglaló erkölcstelenségeket a magánjellegűektől. A magánerkölcs és magánerkölcstelenség területén ugyanis a jognak „*nincs semmi keresnivalója*.”²

Lord Devlin - akkoriban a Legfelsőbb Bíróság bírása - 1959-ben a Brit Akadémián tartott előadásában kifejtette ellenérveit a Wolfenden-jelentés ama kijelentésével szemben, amely szerint a közerkölcs és a magánerkölcs elválasztható lenne egymástól. Devlin *Az erkölcsök kikényszerítése* című munkájában úgy érvelt, hogy „*a jognak éppúgy köze van a bűn, mint a felforgató tevékenység elfojtásához*.” Szerinte a társadalom fennmaradásához a kormányzathoz hasonlóan szükséges a közös erkölcs megteremtése és megőrzése, e nélkül a társadalmat a szétesés fenyegeti. Így az erkölcsi normák kikényszerítését egyszerűen az igazolja, hogy a társadalom létezése érdekében a jog felhasználásával bármit megtehet. Lord Devlin párhuzamot vont az erkölcstelenség és a hazaárulás között. Álláspontja szerint az erkölcs megsértésének tiltása és megbüntetése legalább annyira feladata a jognak, mint „*a felforgató tevékenységeké*.”

Devlin nézetei azonnal botrányt váltottak ki, és ezek egyik legnagyobb kritikusa Herbert Hart volt. Ezek voltak azok a gondolatok elsősorban, amelyekkel Hart a *Jog, szabadság, erkölcs* című művében³ szembeszállt, és mely mű, illetve témája jelen tanulmány tárgya.

Az erkölcs fogalma

Az erkölcs fogalmának számos meghatározása van attól függően, melyik elemét emeljük ki. Heller Ágnes szerint az erkölcs társadalmi normarendszer, amelyet az emberek megvalósítani töreksenek, mindig szándékos és tudatos magatartás. Nyíri Tamás meghatározásában az erkölcs azon szabályok és értékek összessége, amelyeket egy adott közösség magára kötelezőnek elismer. Zlinszky János véleménye szerint az erkölcsöt a jogi normarendhez hasonló kettősség jellemzi: ha statikusan vizsgáljuk, akkor egy normarendszer, de ha dinamikusan tekintünk rá, akkor célzott magatartások meghatározója. Ezt azzal magyarázza, hogy mindkét normarendszernek megvannak a maga szabályai, értékei, meghatározásai, de az ezeket megvalósító egyének nélkül ezek mit sem érnek.⁴ A filozófiai etika az erkölcsöt kétféleképpen közelítette meg. Az első felfogás szerint az erkölcs belső parancsok rendszere,

¹ A szerző a Debreceni Egyetem Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola III. évfolyamos PhD-hallgatója.

² A „*magán*” kifejezés alatt azonban a jelentés nem arra az esetre gondolt, amikor az emberek a négy fal között azt csinálnak, amit akarnak, hanem olyan magatartásokra utalt, amelyek erkölcstelenségük ellenére nem sértenek közérdeket. Így például továbbra is jogellenes kábítószerrel terjeszteni a lakásunkban, de hogy két homoszexuális, mit csinál magánterületen, az nem veszélyeztet közérdeket, így büntetése sem indokolt. Ez volt az az összefüggés végül, amely kirobbantotta az angol jogtudomány egyik legérdekesebb vitáját, a Hart-Devlin vitát.

³ Hart, Herbert: *Jog, szabadság, erkölcs*. Osiris, Budapest, 1999.

⁴ Zlinszky János: *Keresztény erkölcs és jogászai etika*. Szent István Társulat, Budapest, 2013, 13-14. o.

a törvényhez hasonlatos, amely megmondja, mit tehetünk és mit nem. Ezt törvényi etikának is nevezik. A másik felfogás középpontjában az a kérdés áll, hogy az embernek mire kell törekednie. A filozófiai etika szerint az erkölcs megfogalmaz bizonyos célokat, amelyek megvalósítására törekednünk kell, és ezeket olyan értékek formájában nevezi meg, mint a szorgalom, az őszinteség. Ez az értéketika.⁵ Az erkölcs és az erkölcsiség kérdéseivel az etika, mint tudományág foglalkozik.⁶

Hart tanulmányában az erkölcs két szegmensét különbözteti meg: a pozitív erkölcsöt és a kritikai erkölcsöt. Szóhasználatában a pozitív erkölcs egy adott társadalmi csoport által elfogadott és követett erkölcs. A kritikai erkölcs azonban a pozitív erkölcs bírálatára szolgáló általános erkölcsi elvek összessége.⁷

A szexuális erkölcs normáinak kikényszerítése

Hart az erkölcsi normák jogi kikényszerítésével kapcsolatban folyó vitát nagyrészt a szexuális erkölcs területén vizsgálta. Tette ezt egyrészt azért, mert szerinte itt találhatóak elsősorban olyan magatartások, amelyeket a társadalom erkölcstelennek tart, azonban nem okoznak kárt senkinek, mégis büntetendők. Másrészt mivel Lord Devlin véleménye szerint a közös erkölcs megőrzése szükséges a társadalom fennmaradásához, így a szexuális erkölcsi normák megsértését is úgy vizsgálta, mint amely a társadalom létét fenyegeti. Harmadrészt azt kutatta, hogy a szexuális erkölcs terén jogilag büntetett cselekmények valóban a pozitív erkölcs kikényszerítése érdekében büntetendők-e vagy más okból. Ezen a területen olyan cselekményeket vett górcső alá, mint a homoszexualitás, a vérfertőzés, a prostitúcióból élés, a bigámia, a poligámia vagy a házasságtörés. Egyes jogtudósok e cselekmények büntetését hozták fel az erkölcsi normák jogi kikényszerítésének példájaként. Hart azonban ezeket próbálta cáfolni.⁸

Homoszexualitás és prostitúció

A Wolfenden-bizottság az '50-es években a homoszexualitás és a prostitúció büntetőjogi megítélését vizsgálta. A bizottság azt a javaslatot tette, hogy a kölcsönös beleegyezésre épülő, felnőttek közötti, nem nyilvános kapcsolat ne legyen többé büntetendő. A prostitúcióval kapcsolatban pedig úgy foglalt állást, hogy a nyilvános felajánlkozás közbotránkoztató, így az utcáról el kell távolítani, egyébként büntetése nem szükséges. A jelentés érvelése szerint a büntetőjog feladata a közrend és a közszemérem védelme, és a magánjellegű erkölcstelenséghez a jognak nincs köze. A kormány a prostitúcióval kapcsolatos álláspontját a bizottságnak osztotta, így önmagában az üzletszerű kéjelgés végzése nem büntetendő, de nyilvános formája tilos. Ez is bizonyítja, hogy bár a prostitúció a többségi társadalom erkölcsi normája szerint erkölcstelen cselekedet, ettől még nem feltétlenül kell büntetni. A homoszexualitás terén nem volt ilyen engedékeny a brit kormány akkoriban. Ma már azonban egyértelmű, hogy a homoszexuálisok közötti kapcsolat nem büntetendő a modern államokban, sőt egyre több ország megadja számukra a házasságkötés jogi lehetőségét is.⁹

⁵ Coing, Helmut: A jogfilozófia alapjai. Osiris, Budapest, 1996, 105. o.

⁶ Neve a görög ethosz szóból származik, amely átvitt értelemben hagyományt, szokást, illemet jelentett.

⁷ Hart: i.m. 31. o.

⁸ Hart: i.m. 30., 37. o.

⁹ Hart: i.m. 25-28. o.

A bigámia cselekményének besorolása az erkölcs jogi kikényszerítésének kísérletei közé nem olyan egyszerű, mint más büntetendő szexuális cselekményeké, hiszen a bigámia büntetése más indokokkal is alátámasztható, mint az erkölcs kikényszerítése. A legtöbb ország joga bünteti, ha egy házasságban a házastárs életében házasságot köt más személlyel. Ha azonban egy ilyen személy élettársi kapcsolatot létesít, az az államok többségében nem büntetendő. Bármit megtehet, ami egy házassággal rendszerint együtt jár, egyet nem tehet, házasságot nem köthet. Ha ez mégis megtörténik, annak mind polgári jogi, mind büntető jogi következményei vannak. Polgári jogilag érvénytelen a házasság, és még büntetésre is számíthat az elkövető. De miért pont ekkor avatkozik be a jog, tette fel a kérdést Hart? Sokan sokféle magyarázatot adtak erre. Egyesek szerint az anyakönyvvezetés megóvása ezzel a célja a jognak, más nézet szerint ez a cselekmény a házastárs nyilvános megsértése. A vallásosabb érzelű országokban vallási okokkal indokolták a bigámia büntetését. Ilyen esetben ugyanis a bigámista a vallásos szertartást nyilvánosan megszenteltetlenné teszi. Hart szerint azonban fontos azt látni, hogy ilyenkor a jog nem azért büntet, mert a cselekmény vallástalan, hanem mert ez a nyilvános cselekedet megbotrányoztató. Ezzel szemben a privát erkölcstelenség, amely például az együttélést jelenti egy házasságban, nem foglalkoztatja a jogot, és büntetlenül hagyja. Hart álláspontja az volt, hogy ez bizonyítja, a bigámia büntetése nem az erkölcs jogi kikényszerítésének kísérlete, vagy, ahogy Lord Devlin mondaná „*egy erkölcsi elv érvényre juttatása*”. A szexuális erkölcsi normák kikényszerítése bizonyos ösztönök elfojtását eredményezhetik, míg a bigámia esetében ilyen célról nincs szó. Ha ugyanis így lenne, nem maradna büntetlenül egy házasságban élettársi kapcsolata sem más személlyel.

Hart szerint a bigámia példája jól mutatja, hogy különbséget kell tennünk egy cselekmény erkölcstelensége és közbotrányoztató jellege között, és megfigyelni azt, hogy egy erkölcstelen cselekmény büntetése szempontjából ez döntő különbségtétel lehet. A házastársak közötti együttélés nem erkölcstelen, de nyilvános formája nyilvánvalóan megbotrányoztató. A homoszexuális együttélés a többség szerint erkölcstelen, de nem közszeméremstörtés, kivéve, ha nyilvános. A szexuális erkölcs területén ennek a megkülönböztetésnek már a rómaiak is jelentőséget tulajdonítottak.

Ha az erkölcstelen cselekményeket azon az alapon büntetjük, hogy azok közül melyek okoznak kárt másoknak, akkor azt mondhatjuk, hogy a szexuális erkölcs terén a privátszférában történtek nem idéznek elő kárt. Bár lehetséges, hogy valakinek érzelmi sérelmet jelent, ha tudomást szerez arról, hogy mások erkölcstelen cselekményeket művelnek a magánéletben, de ez egyes nézetek szerint azért mégsem akkora súlyú megrázkódtatás, mint a szexuális ösztönök elfojtása. Hart véleménye az volt, hogy az ilyen helyzetekben, amikor valakinek az erkölcstelen életmódja gyötrelmet okoz másoknak, valójában azért büntetjük meg az elkövetőket, mert nem értünk egyet a cselekedeteikkel. Azonban Hart szerint a jognak az egyéni szabadságot kell előtérbe helyeznie, és szorgalmazni azt, hogy az emberek tetszésük szerint cselekedhessenek, még akkor is, ha az másoknak gyötrelmet okoz. Eltérő megítélés alá esik azonban, ha valaki a megbotrányoztató erkölcstelen cselekményeket nyilvánosan végzi, és Hart álláspontja alapján itt van jelentősége a privát erkölcstelenség és a közszeméremstörtés megkülönböztetésének. Egy erkölcstelen cselekedet nem büntethetünk pusztán azért, mert azokkal mások nem értenek egyet, mert ezzel szembehelyezkedünk az egyéni szabadság elvével.¹⁰

¹⁰ Hart: i.m. 48-55. o.

A paternalizmus kérdése

Hart tanulmányában kifejezetten cáfolta Lord Devlin egyik konkrét példáját, amelyet az erkölcs jogi kikényszerítésére hozott fel. A büntetőjog a bűncselekmények elkövetése kapcsán soha nem fogadta el védekezésként az áldozat beleegyezését. Akár emberölésről vagy testi sértésről van szó, nem lehet a büntetőeljárás során azzal védekezni, hogy az áldozat maga kérte a bűncselekmény elkövetését. Többek között ez a magyarázata annak is, hogy az eutanázia aktív formája a legtöbb országban büntetendő. Devlin szerint az elkövető azért nem védekezhet ilyen esetben a sértett beleegyezésével, mert „*vannak bizonyos viselkedési mércék, illetve erkölcsi elvek, amelyek betartását a társadalom megkívánja*”. Ilyen például az emberi élet és a testi épség védelme. Ennek megfelelően a büntetőjog „*egy erkölcsi elv érvényre juttatása*” érdekében nem fogadja el ezt a védekezést, és ezért bünteti meg a bűncselekmény elkövetőjét. Devlin álláspontja szerint tehát ez egy példa az erkölcs jogi kikényszerítésére.

Hart véleménye azonban teljesen más volt. Szerinte azok a jogszabályok, amelyek kizárják az áldozat beleegyezésére való hivatkozást, egyértelműen a paternalizmusra példák. A paternalizmus az egyéneket önmaguktól hivatott megvédelmezni, az önmagának kárt okozó egyén megóvása a cél. Lord Devlin azonban úgy vélte, az egyén megvédelme nem lehet célja az ilyen szabályozásoknak, hiszen nincs értelme annak, hogy az emberekre olyan cselekményt kényszerítsünk, amit nem akarnak, vagy olyantól tiltsuk el őket, amit akarnak. Hart szerint viszont ez téves következtetés, mind a büntetőjog, mind a polgári jog tele van a paternalizmus példáival. Gondoljunk csak a kábítószeres fogyasztásának tiltására, ahol egyértelműen a cél, hogy a fogyasztót megvédjük önmagát károsító tevékenységétől, és nem a kereskedő megbüntetése erkölcstelen cselekményéért. De hasonló a helyzet a bukósisak viselése vagy a biztonsági öv bekapcsolásának kötelezettségénél is. Ilyen esetekben nem mondhatjuk azt, hogy azért viseljen egy motoros bukósisakot, mert azt az erkölcsi normák előírják.¹¹

A mérsékelt és a szélsőséges tétel

A fenti példák megcáfolása után Hart megkülönböztetett egy mérsékelt és egy szélsőséges tételt az erkölcs jogi kikényszerítésével kapcsolatban. A mérsékelt tétel szerint a közös erkölcs tartja össze a társadalom tagjait. E nélkül csak egyének összességéről beszélhetünk, ez teszi közösséggé az emberek csoportját. Lord Devlin véleménye szerint „*az elismert erkölcs léte éppoly szükségszerű, mint az elismert kormányzaté*.” Lehetséges, hogy egy erkölcstelen cselekedet nem okoz kárt, és ha nem nyilvános, akkor nem megbotránkoztató. Ennek ellenére még büntetendő lehet, hiszen az ilyen cselekedeteket az erkölcs egész rendszerétől nem lehet elvonatkoztatni a mérsékelt nézeteket vallók szerint. Attól függetlenül, hogy valaki olyan erkölcstelen cselekedetet követ el, amely nem okoz kárt senkinek, még veszélyeztetheti „*a társadalom alapját képező nagy erkölcsi elvek egyikét*.” Így az erkölcsi elv megsértése a társadalmat, mint egészet veszélyezteti.

Ezzel szemben a szélsőséges tétel nem tekinti a társadalom fennmaradásához szükségesnek a közös erkölcsöt. Az erkölcs jogi kikényszerítését az igazolja, hogy az erkölcs megtartása érték, még akkor is, ha az erkölcstelen cselekedetek nem okoznak kárt senkinek.

Hart szerint az erkölcs jogi kikényszerítése mellett felsorakozott legtöbb nézetet e két kategóriába tudjuk besorolni. Véleménye szerint Lord Devlin a mérsékelt tétel híve volt. Devlin ugyanis azt mondta, hogy egy társadalomnak joga van kikényszerítenie erkölcsét azon az alapon, hogy annak léte nélkülözhetetlen a társadalom fennmaradásához. Az erkölcstelenség gyengíti a társadalmat, és az „*erkölcsi kötelek meglazulása a széthullás első fázisa*.” Hart szerint azonban Lord Devlin mindezt nem bizonyította kézen fogható példákkal.

¹¹ Hart: i.m. 41-44. o.

Csupán azt mondta, hogy minden erkölcsi norma egyetlen fonalból font hálót képez, így aki valahol megsérti azt, szükségszerűen az egészet sérti. Ezért Devlin álláspontja az, hogy nincs privát erkölcsstelenség, és az erkölcsstelen együttlét - még ha nem is nyilvános - a hazaáruláshoz hasonló.¹²

A kikényszerítés különböző fajtái

Ha az erkölcs kikényszerítéséről beszélünk, akkor fontos ennek meghatározásáról is szólnunk. Hart szerint a kikényszerítés első formája az, amikor a kényszerítés fenyegetések formájában valósul meg. Ebben az esetben különbséget kell tennünk a között, hogy az egyént a büntetéstől való félelme tartja vissza, hogy olyan cselekedeteket kövessen el, amelyek másokra károsak, és az olyanok között, amelyek erkölcsstelenek ugyan, de nem okoznak kárt senkinek. Hart véleménye szerint az első eset természetesen érthető, az embereket megvédjük a gyilkosságtól, az erőszaktól vagy más károktól. De abban az esetben, amikor nincs áldozat, például a szexuális erkölcs terén, akkor nehezen érthető, hogy a társadalom tagjai pusztán a büntetéstől való félelem miatt alkalmazkodnak az erkölcsi normákhoz. Hart azt vallotta, hogy csupán a kényszer hatására tett alkalmazkodásnak nincs értelme. Ebben az esetben a szabályokhoz való alkalmazkodásnak van értéke, ezt azonban úgy érzük el, hogy a büntetésektől való félelem által kényszerítjük ki. Ezzel szemben az az értékes Hart szerint, ha az erkölcs normáit önként tartjuk be.

A kényszerítés második formája nem a fenyegetés, hanem a megbüntetés. Kérdésként vetette fel Hart, hogy ha egy adott cselekmény nem okoz kárt, akkor a megbüntetés értéke miben rejlik. Véleménye szerint erre a válasz a megtorlás. Ilyen esetben a büntetésnek nem az a célja, hogy a társadalmat megvédje, az elkövetőt megjavítsa, vagy elrettentsen a bűn elkövetésétől, hanem hogy az erkölcsstelen cselekedetet megtorolja. A büntetést az teszi szükségessé, hogy a bűn rossz, és nem eredményeivel igazolja az elkövető büntetését. Hart szerint ez a magyarázat elfogadhatatlan. Bár attól függetlenül kell a megtorlás szerepét alátámasztani, hogy a cselekménynek van áldozata és elkövetője, hiszen a megtorlás minden esetben igazolásra szorul. Ilyen esetben viszont a büntetés úgy tekinthető, mint aminek feladata a sértett szenvedésének megakadályozása. Ahol azonban nincs sértett, és így szegnek meg erkölcsi szabályokat, nehezen elfogadható az a nézet, hogy azért büntetünk, mert az erkölcsstelenséget viszonzni kell.¹³

Megtorlás és elítélés

Hart James Stephen megtorláson alapuló büntetési elméletét is cáfolni kívánta. Stephen szerint a büntetőjognak nemcsak az a feladata, hogy a társadalmat megvédje, hanem „*a bűn súlyosabb formáinak üldözése*.” Ez indokolja az erkölcs jogi kikényszerítését is. Ezen kívül kiemelten hangsúlyozza a bűncselekmény elkövetőivel szemben érzett gyűlölet és harag jogosságát. Véleménye szerint az emberi természet része a bosszúvágy, amelyet ki kell elégíteni. Az elkövető megbüntetését az indokolja, hogy a társadalom tagjai szabályozott és törvényes módon tudják bosszúvágyukat kielégíteni. Nem lehet azonban büntetni azt, amelyet a közvélemény nem ítél el egyértelműen. „*Ahhoz, hogy büntetni tudjunk, léteznie kell egy elsőprő erkölcsi többségnek*.” Stephen elmélete egy olyan társadalmat feltételez, amelyben komoly zavart okoz az erkölcsi törvény megsértése. Hart szerint olyan társadalom, amely „*elsőprő erkölcsi többséggel*” rendelkezik, és ennek megsértése táplálja bosszúvágyát, talán létezett a viktoriánus korban, de a mai korban már biztosan nem. Hart mindezek ellenére azt vallotta, hogy Stephen felfogása nem megtorláson alapuló, mert további egy elemet tartalmaz,

¹² Hart: i.m. 56-59. o.

¹³ Hart: i.m. 63-68. o.

amelyet Hart „*elítélésnek*” nevezett: „*A bírósági ítélet úgy viszonyul a nagyközönségnek a büntett által kiváltott erkölcsi érzéséhez, mint pecsét a forró viaszhoz. Azt, ami nélküle esetleg múló érzés lenne, tartós, végső ítéletté változtatja át...*” Hart szerint Stephen idézett soraiból úgy tűnik, mintha a büntetés feladata nem a megtorlás, mint inkább az elítélés lenne. Elítélés azért, amiért az elkövető erkölcstelen cselekményt követett el. Ezzel fejezi ki a társadalom erkölcsi megvetését. E nézet számára az erkölcsi megvetés kifejezése az érték. Ezzel a felfogással azonban Hart nem értett egyet. Álláspontja szerint ez az elmélet a fennálló erkölcs megőrzését célozza. Nem az erkölcs jogi kikényszerítése az érték. Az erkölcsnek nem elsősorban az erkölcstelen cselekedetek a bomlasztói, sőt még az sem, ha azokat nem büntetik teljes körűen. Hart véleménye az volt, hogy a „*szabad kritikai vita*” oldja fel az erkölcsi normákat. Ugyanis számtalan kérdés - például a szexualitás területe - szabad vita tárgya lett a XX. században, így „*az elsöprő erkölcsi többség*” számos természettudományi felfedezés után megosztottá vált bizonyos kérdésekben. De ezen túl, ha még létezik is erkölcsi többségi vélemény egy társadalomban, senki ne gondolja azt, hogy az a helyes megoldás, ha a kisebbségre rákényszeríti az erkölcsi normák betartását. A többségnek ugyanis nincs joga ahhoz, hogy megszabja a társadalom tagjai, miként éljenek, mert ez súlyosan veszélyezteti az egyén szabadságát.¹⁴

Az erkölcs jogi kikényszerítése mások szemével

Ronald Dworkin

Hart és Devlin vitáját akár a kortársak, akár későbbi jogtudósok vizsgálták, mindenki másképp látta az erkölcsök jogi kikényszerítésének problémáját. Dworkin szerint Devlin két fontos érvet fogalmazott meg: az első a társadalom önvédelemhez való joga, a második az a meggyőződés, hogy a társadalomnak joga van ahhoz, hogy erkölcsi normáit megvédje. Dworkin nézete szerint léteznek olyan erkölcsi elvek, amelyeket azokkal szemben is kikényszerítenek, akik azokkal nem értenek egyet. Ilyen esetben pedig a társadalom a büntetőjog eszközeit is igénybe veszi. Nem feltétlenül kell azonban minden erkölcstelenséget büntetnünk, hiszen vannak bizonyos korlátozó elvek, amelyekre tekintettel kell lennünk. Ilyen pl. az egyéni szabadság. Devlin viszont úgy vélte, ha a többségi társadalom véleménye szerint az adott cselekmény „*felháborító és undorító*”, akkor nem kell feltétlenül figyelembe vennünk ezt az elvet. Ezért jutott Dworkin szerint Devlin arra a következtetésre, hogy a homoszexualitás betiltható. Ha a homoszexualitás ugyanis büntetlen lenne, akkor annak komoly káros következményei lennének a társadalomra nézve. A jogalkotónak el kell döntenie ilyen esetekben, hogy az adott cselekmény van-e annyira veszélyes, hogy az egyéni szabadságot korlátozni kelljen a társadalom védelme érdekében. Ezen kívül arra is választ kell adnia, hogy az adott cselekmény erkölcstelen-e? De a legfontosabb kérdés, hogyan dönti ezt el? Devlin szerint, ha a társadalom többsége azonos módon foglal állást, akkor a törvényhozónak ennek megfelelően kell cselekednie. Dworkin azonban azt mondja, hogy az erkölcsi szokások összetettebbek annál, mint ahogy azt Devlin gondolja. Dworkinnak az az álláspontja, hogy attól, mert az egyének egy csoportja a homoszexualitást bűnnek tartja, az nem biztos, hogy erkölcsi alapokon nyugszik. A legtöbb embernek ugyanis előítéletei vannak a homoszexuálisokkal szemben. Az átlag, racionálisan gondolkodó személyek nem tudják észérvekkel alátámasztani nézeteiket. Ha pedig ez így van, akkor a büntetés igazolása csupán a gyűlölet, az előítélet és az ellenszenv. Ez azonban nem indokolhatja mások szabadságának korlátozását, hiszen mindezek mentességét megköveteli „*népi erkölcsiségünk*”. Így pedig

¹⁴ Hart: i.m. 69-75. o.

Dworkin meggyőződése szerint a morális konszenzusra hivatkozni nem lehet, ezért Devlin állítása nem megalapozott.¹⁵

Joel Freinberg

Freinberg meggyőződése az, hogy léteznek olyan sérelmek, amelyek nem okoznak semmilyen kárt, és nem sértenek más érdeket, vagyis „ártalmatlanok”. Míg a sértő magatartásokra az a jellemző, hogy kényelmetlen, kellemetlen helyzeteket teremtenek. Ezek a sérelmek olyan érzelmeket váltanak ki, mint az undor, düh, viszolygás, bosszúság, szégyenérzet. Freinberg ezeket a cselekményeket a következőképpen csoportosította.

Egyes magatartások undort idéznek elő. Ezt olyan cselekmények váltják ki, amelyek nem okoznak kárt és nem is erkölcstelenek, de durvák, illetlenek és faragatlanok. Más sértő cselekedetek felháborítóak és dühítőek. Ilyen pl. a gúnyolódás. Vannak ingerlő magatartások, amelyek célja csupán a másik megsértése. További csoport a megszejtetés cselekedetké, mint pl. a zászlóégetés vagy a horogkereszt viselése. A következő fajta a közszeméremtsérsítő magatartásoké. Ezek betiltásának célja, hogy az állampolgárokat megkímélje attól, hogy olyat lássanak az utcán, amit nem akarnak. Mindebből látható, hogy a sértő magatartások kérdése milyen összetett.

A fentiek alapján Freinberg véleménye az, hogy nem elegendő a magánkár és a közkár megkülönböztetése, hanem további egy elv, a sérelem elvét is meg kell nevezni ahhoz, hogy egy cselekedet erkölcstelenségéről és büntetendőségéről döntsünk. Az erkölcs haszonelvű felfogása szerint az erkölcstelenség jellemzője a károkozás. Ennek ellenére számos olyan cselekmény büntetendő Freinberg szerint, amely nem okoz kárt senkinek. Ezen nézet hívei elismerik ugyan, hogy pl. egyes büntetendő szexuális cselekmények közvetlenül nem ártanak, de közvetett következményeik lehetnek. Freinberg véleménye szerint ezek a káros hatások azonban csak spekulatívak, és nincs rájuk bizonyíték. Herbert Packer azt vallotta, hogy társadalmi erőforrásainkat be kell osztani, és azok az erkölcsi vétségek, amelyek nem okoznak kárt, „*a legkevésbé fontos dolgok*”. Freinberg egyetért ezzel az érveléssel. Szerinte az olyan mászt nem sértő bűncselekmények esetében, ahol a kár közvetett vagy spekulatív, erőforrásainkat feleslegesen használjuk fel.

Ezen kívül Freinberg elismerően támogatja Dworkin azon nézetét, amelyben megkülönbözteti a valódi erkölcsi meggyőződéseket és az előítéleteken alapuló érzelmeket. Véleménye szerint az utóbbiak esetében nem beszélhetünk erkölcsi normák meglétéről. Így a pusztán érzelmekből álló erkölcs nem kényszeríthető ki igazolhatóan. Freinberg azonban ettől továbbmegy. Ő ugyanis azt gondolja, ha még van is erkölcsi konszenzus a társadalomban bizonyos kérdésben, az még nem indokolja, hogy ki is kellene kényszeríteni azokat. Már csak azért sem, mert az erkölcsi normák is lehetnek hibásak.¹⁶

Robert George

George szerint Devlin legfontosabb érve, hogy az emberek azért tömörülnek egy társadalomba, mert összetartja őket a közös erkölcsiség, az, hogy bizonyos cselekedetokról azonos módon gondolkodnak. Bármely olyan magatartás, amely ezt az erkölcsöt megsérti, a társadalmi kohéziót veszélyezteti, ezért a közhatalomnak szabályoznia kell, és nem mentesülhet ez alól abból az indokból, hogy az magánügy. Devlin álláspontja az volt, hogy ha a társadalom egy adott cselekményt ártalmasnak tart, akkor az a társadalom közös erkölcsét veszélyezteti, mert a társadalmat, mint egészet sérti. George szerint azonban fontos látnunk

¹⁵ Dworkin, Ronald: Lord Devlin és az erkölcsök kikényszerítése. In Cs. Kiss Lajos (szerk.): Herbert L. A. Hart jogtudománya kritikai kontextusban. Eötvös Kiadó, Budapest, 2014, 552-562. o.

¹⁶ Freinberg, Joel: Ártalmatlan erkölcstelenségek és sértő háborgatások. In Cs. Kiss: i.m. 581-584., 588-589. o.

azt is, hogy Devlin soha nem állította, hogy a társadalomnak csak az igaz erkölcsöt lenne joga kikényszeríteni. Erre példaként a poligámiát hozta. Ugyanis számos társadalom elítéli a többnejűséget, míg mások kifejezetten támogatják. Ahol ez erkölcstelen cselekmény, ott be kell tiltani, mert a közös erkölcsöt veszélyezteti. Büntetendősége azonban nem attól függ, hogy a poligámia helyes vagy helytelen cselekedet-e: „*nem a nézet minősége a fontos, hanem a belé vetett hit erőssége*” – mondja Devlin. George azon a véleményen van, hogy ennek ellenére Devlin nem gondolta azt, hogy nincsenek erkölcsi igazságok. Csupán azt állította, hogy ez nem az értelemről függ, hanem „*érzés*” dolga, és egy jóérzésű ember tudja, ha helytelenül cselekedett.¹⁷

Összegzés

1957-ben egy brit bizottság egy jelentést adott ki a homoszexualitás és a prostitúció büntethetőségének kérdéséről. A jelentés különbséget tett a magánerkölcstelenségek és a közérdeket sértő erkölcstelenségek között, ezért azt a javaslatot tette, hogy sem a homoszexualitást, sem a prostitúciót nem szükséges büntetni. E dokumentum érveire reagált Patrick Devlin, aki ellenérveit fejezte ki az erkölcstelen cselekedetek megkülönböztetése miatt. Véleménye az volt, hogy a jognak minden erkölcstelen magatartást a hatókörébe kell vonnia, mert azok veszélyeztetik a társadalom közös erkölcsiségét, és ezáltal annak fennmaradását. Ekkor azonban még senki sem gondolta, hogy ezzel kirobban a jogfilozófia egyik legnagyobb vitája a Hart-Devlin vita. Devlin érvei számos tudóst megdöbbentettek, míg mások egyetértettek vele. Legkiemelkedőbb vitapartnere azonban Herbert Hart lett. Kettejük eszmefuttatása ma is bő táptalajt ad az erkölcs és jog kapcsolatát vizsgáló jogtudósoknak eszméik kibontakoztatására. Hart legfontosabb ellenérveit a *Jog, szabadság, erkölcs* című munkájában fogalmazta meg. Elsősorban azon erkölcstelen magatartásokat vizsgálta, amelyek nem okoznak kárt senkinek. Számos példát hozott fel, amikor a jog látszólag egy erkölcstelen cselekedetet büntetett. Később azonban rámutatott arra, hogy ezen magatartások nem erkölcstelenségük miatt váltak büntetendővé, hanem ahhoz más indokok is vezettek, valami többletelemre volt szükség. Ilyen pl. a prostitúció, amelynek közszeméremsértő jellege van, vagy a bigámia, amely megbotránkoztató magatartás. Arra pedig, hogy az erkölcstelenség a társadalom kohézióját veszélyeztetné, szerinte nincs semmi bizonyíték. Azt vallotta, hogy az az értékes, ha erkölcsiségünket nem kikényszerítjük, hanem azokat önként tartjuk be. Aki ezeket nem tartja meg, amíg kárt nem okoz senkinek, büntetése értelmetlen és a megtorlást szolgálja. Hart osztja Stuart Mill véleményét abban, hogy az egyéni szabadság megőrzése olykor nagyobb súllyal esik latba, minthogy az erkölcstelenkedőket üldözzük.

Az én véleményem az a témával kapcsolatban, hogy a jog nem bünteti, és nem is kell büntetnie minden erkölcstelen cselekményt. Tény, hogy van egyfajta közös erkölcsiségünk. Léteznek olyan elveink, amelyekről a társadalom többsége azonos módon gondolkodik. Ilyen pl. az élet kioltásának tilalma, az erőszak alkalmazásának tilalma, a magánélet, a tulajdon, mások véleményének, nézeteinek tisztelete, a kegyetlenkedés tiltása. Úgy gondolom ezeket a normákat nemzetiségtől, vallástól függetlenül értékesnek tartjuk. Vannak azonban olyan területei az erkölcsnek, amelyekről ma már igencsak eltérően gondolkodunk. Ha ezek a cselekmények nem ártanak senkinek, akkor még abban az esetben sem tartom indokoltnak a büntetésüket, ha a társadalom többségének véleménye éppen ellentétes. Az egyéni szabadságunk része a véleménynyilvánítás, a lelkiismereti és szólásszabadság. Úgy gondolom, hogy az erkölcsi normák nem „köbe vésettek”, sőt azáltal formálódnak és javulhatnak, ha beszélünk róluk, és nyitottak vagyunk a változásra. A magyar Alkotmánybíróság egyik határozata szerint általános jelenség, hogy az erkölcs egyes területei

¹⁷ George, Robert: Társadalmi kohézió és az erkölcsök jogi kikényszerítése. A Hart-Devlin vita újratárgyalása. In Cs. Kiss: i.m. 599-602., 604. o.

kikerülnek a jog fennhatósága alól, és a büntetőjog húzza meg azt a határt, amely áthágását a társadalom már nem tűri el. Az is megfigyelhető, hogy a bírósági ítéletek nemzetközi összehasonlításban egyre kevésbé hivatkoznak a közerkölcsre, a közvéleményre, amelynek oka elsősorban az önrendelkezés elismerése.¹⁸ Ezen kívül álláspontom szerint meg kell hagyni a társadalom számára az öntisztulás feladatát. Azok, akik megszegik a társadalom szabályait, de nem érik el a jogi határt, van a társadalom kezében eszköz, hogy „megbüntesse” őket. Abban a társadalomban pedig, ahol az egyéni szabadságot tisztelik, a jognak és főleg a büntetőjognak ultima rationak kell lennie.

¹⁸ 21/1996. (V.17.) AB határozat IV.1. és 2. pontja